

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

Ա.ՌԱԶԻՆ ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 5

15 Յունիս 1890

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՊԱՂՏԱՏԵԱՆ

Փողոց Մուշրան Համալ, Թիւ 14

1890

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. ԱԻՆՏԱՐԱՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ : Շարայարու-
րիւն : — Ն . Վ . Մ . Ա .
2. ԳՊՐՈՑԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒԹԵԱՆՑ ԽՆԴԻՐ Ի ԴԵՐՄԱՆԻԱ :
*
3. ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԻՈՒԹԻՒՆ Ի ՋԱՀԱՆ ԳԱԻԱՌ , Մայիս
1883 : — Ս . Ծ . Վ . Հանեան :
4. ՍՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ : — Յ . Վ . Անեան :
5. ՊԱՆԴՈՒԽՈՐՈՐԵԱՆ : — Հ . Սերոյիկե Տերյիշեան :
6. Ի ՄԱՀ ԳԵՌԱՀԱՍ Փ . ԱՆՆԱՅԻ : — Թ . Թերզեան :
7. ԳԻՏԱԿԱՆՔ . Ապաֆինուքեան դարման , կամ առողջա-
պահութիւն : — Հսկայական ձեռնարկութիւն մը : *

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Առաջին Տարի

ԹԻԻ 5

15 Յունիս 1890

ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ (•)

(Շարադարութիւն)

Բ.

Արդ Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ Մկրտութեան թուականն ո՞րն է : Մեկնիչք ոմանք , ի մէջ որոց նաեւ Ֆուար Բաշանայն , կը պնդեն թէ Յիսուսի Քրիստոսի քարոզութիւնն՝ իւր Կարապետին քարոզութեան կարի մօտ եղած ըլլայ (••) : Նորա Մկրտութիւնը 779 տարւոյ ձմեռան մէջ եղած կը համարին , եւ դոցա համար , իւր հրապարակական կենաց առաջին Զատիկն՝ 780 տարւոյ Զատիկն է :

Իրերը այսչափ գաճապիժելու պատճառ չեմք տեսներ , եւ Աւետարանաց նոյն իսկ պարզ ընթերցումն գմեղ կը համոզէ , թէ Սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի կոչման եւ Յիսուսի Մկրտութեան մէջ՝ հարկ է զի ժամանակի միջոց մի թողումք : Եւ արդարեւ , առ ի՞նչ կրնար ծառայել Կարապետի պաշտօնն , առ ի՞նչ իւր քարոզութիւնն իսկ , եթէ Յիսուս Քրիստոս անկէ քիչ մը յետոյ իւր քարոզութիւնը սկիսած ըլլար : Փրկչին գործած հրաշից փառքն՝ անտարակոյս Մկրտչին քարոզած խիստ վարդապետութեան պիտի փնտ-

(•) Տես Պատկեր երես 73 :

(••) Ֆուար , Կեանք Յիսուսի Քրիստոսի , երես 111 :

սէին, եւ իւր ազդեցութիւնը պիտի ջնջէին: Ընդհակառակն Աւետարանաց մէջ կը տեսնեմք, զի Սուրբ Յովհաննէս Մկրտիչն, երբ Յիսուս առ ինքն եկաւ, բազում աշակերտօք շուրջ պատեալ էր. կը տեսնեմք զինքն այնպիսի իշխանութեամբ եւ ազդեցութեամբ ճոխացեալ, զոր անտարակոյս չէր կարող ստանալ քանի մի օրուան մէջ: Արդեթէ ոչ մի տարի, գոնեա հինգ կամ վեց ամսոց միջոց մի անհրաժեշտ պարտիմք թողուլ Կարապետի կոչման եւ Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ Մկրտութեան մէջ:

Արդէն նոյն երկու քերց դասերց որդւոց հասակին տարբերութիւնն զայդ կը պահանջէր, եւ նոյն զգացման եւ պատկառանաց պատճառները, զորս Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս ունէր Օրինաց նկատմամբ, կրնամք Սրբոյն Յովհաննու եւս պատշաճեցուցանել, երբ ի Հոգւոյն Սրբոյ վարեցաւ յանապատ:

Հաւանական է թէ Սուրբ Յովհաննէս Մկրտիչն Զատիկի տօնի օրերէն յետոյ քարոզելու սկսած ըլլայ, որ տօնից առթիւ Հրէայք յամենայն դաւառաց յերուսաղէմ կու գային: Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Մկրտութիւնն՝ կա՛մ նոյն տարւոյն ձմեռան ժամանակ, եւ կամ թէ հետեւեալ տարւոյ առաջին օրերն եղած է. հետեւաբար, առաջին Զատիկն՝ որոյ վասն ինքն յերուսաղէմ եկաւ, այսինքն այն, յորում տաճարին մէջ գնող եւ վաճառողները վաճակեց, 781 տարւոյ Զատիկն էր:

Այս հաշիւը կը ստուգուի նաեւ Սրբոյն Յովհաննու Աւետարանչի մի հատուածով: (Գլ. Բ. հմբ. 20): Յիսուս տաճարին մէջ առեւտուր բնողները վաճակեց, եւ երբ Հրէայք իրեն հարցուցին թէ «Այսպէս գործելու համար դու մեզի՞նչ նշան ցոյց կուտաս», Յիսուս նոցա պատասխան տուաւ. Դուք այս տաճարը կործանեցէք, եւ ես երեք աւուր մէջ զայն պիտի վերականգնեմ, «Քակեցէք զտաճարդ, եւ զերիս աւուրս կանգնեցից զդա»: Սուրբ Յովհաննէս Աւետարանչին կ'ըսէ, թէ ինքն՝ իւր մարմնոյ տաճարին վերայ կը խօսէր, եւ Հրեայք հարկ էր զի զայդ այդպէս խմանային: Բայց նոքա կեղծեցին թէ Յիսուս Քրիստոս կը խօսէր քարով եւ կրով շինեալ տաճարին համար, յորում կը գտնուէին, վասն որոյ իրեն հարցուցին «Այս տաճարը շինելու համար քառասուն եւ վեց տարի տուէն անցաւ, եւ

դու երե՞ք օրուան մէջ զայն պիտի չինես» : « Զքառասուն եւ զվեց ամ չինեցաւ տաճարդ , եւ դու զերի՞ս աւուրս կանգնես զդա » :

Բազումք խնդրեցին թէ այս քառասուն եւ վեց տարիներու շրջանն ո՞ր թուականին կրնար համապատասխանել : Յովսէփոսի Հրէի մի գրութեան համեմատ հաշուեցաւ զի 734 տարւոյ մէջ էր , երբ Հերովդէս տաճարի վերաշինութիւնը հրամայեց (*) : Բայց դժուարութեանց պատճառաւ , որք յաջորդեցին , տաճարի վերականգնումն այնչափ փութով չսկսաւ : Պ. Վալլոն կը կարծէ եւ կը հաշուէ թէ երկու եւ աւելի տարւոյ միջոց ծախուած ըլլայ գործաւորներ եւ նիւթերը հայթայթելու համար , ուստի մի միայն 736 թուականէն կրնամք 46 տարուան շրջանին թուականը սկսիլ , զորմէ կը խօսիմք : Բայց նախ այս երկու տարւոյ միջոցն մեզ կարի չատ կը թուի . երկրորդ , բառերը՝ իւրեանց բնական խմաստից համեմատ ընդունելով , շինուածոյ մի սկիզբն հասարակօրէն կը հաշուի այն վայրկեանէն , յորում նոյնին շինութեան համար , եւ նոյն տեղոյ վերայ կը սկսուի կարեւոր նիւթերը ժողովել : Ո՛րպէս եւ իցէ , մեք՝ շինութեան հրամանին եւ շինութեան սկզբան մէջ մի տարւոյ միջոց թողլով , կարծեմք թէ բաւական ժամանակ կը չնորհեմք հարթելու համար դժուարութիւնները , որ Հերովդէսի եւ Հրէից մէջ այսու առթիւ կրնային ծագիլ : Ուստի Տաճարին շինութեան աւաջին տարին , այսինքն սկիզբն , հարկ է զի 734 տարւոյ կա՛մ մէջէն եւ կամ վերջէն՝ մինչեւ 735 տարւոյ վերջն հաշուեմք , առ առաւելն , 735 տարւոյ սկիզբէն՝ մինչեւ 736 տարւոյ սկիզբն . ուստի քառասուն եւ վեցերորդ տարին կ'աւարտի կա՛մ 780 տարւոյ վերջն , եւ կամ 781 տարւոյ սկիզբն : Հետեւաբար՝ այս վերջին տարւոյ Զատիկին ժամանակ , ստուգիւ քառասուն եւ վեց տարիներն լրացած էին , յորմէ Տաճարին շինութիւնն սկսած էր , որպէս կ'ըսէին Հրեայք . հետեւաբար , այս տարին՝ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի աւաջին Զատիկին տարին էր :

Ուստի պարտիմք վերջապէս ընդունիլ հետեւեալ թը-

(*) Պ. Վալլոն , երես 407 եւ հետեւեալք :

ւականները, որոց ամենքն եւս թէ՛ ծանօթ արտաքին, եւ թէ՛ սրբազան Աւետարանական պատմութեան սքանչելապէս կը յարմարին. այսինքն.

Ծնունդ Յիսուսի Քրիստոսի ի վերջ 749 տարւոյ. (5 տարի յառաջ քան զՀասարակաց թուականն) :

Կոչումն Սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի, յամէ 779, մինչեւ ցամն 780. (ի 26 է մինչեւ ց27 յետ Հասարակաց թուականին) :

Մկրտութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. ի վերջ կոյս 780 թուականի. (27 տարի յետոյ Հասարակաց թուականին) :

Առաջին Զատիկն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, 781 տարւոյ Ապրիլ ամիսն. (Հասարակաց թուականէն 28 տարի յետոյ) :

Շարադարկի

Ն. Վ. Մ. Ա.

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՈՒԹԵԱՆՑ ԽՆԴԻՐ

Ի ԳԵՐՄԱՆԻԱ

Ազգերնուս մէջ զպրոցական հանգամանաց խնդիրը օր ըստ օրէ կարեւորութիւն ստանալու վրայ է, վասն որոյ օգտակար է որ ազգայինք խելամուտ ըլլան զպրոցական խնդրոյն ամեն տեսակ շարժման, որպէս զի կարող ըլլան խնդրոյս վրայ ճիշտ դաշտօտար մ'ունենալ: Այսպէս ի ժամուս Գերմանիոյ մէջ, ուր դրականութիւնն հսկայաբար կը յառաջանայ, այս խնդրոյս նկատմամբ յուզուած մէկ կէտը Հանդիսիս ընթերցողաց ծանօթացնելու կը փութանք:

Այս վերջին տասններս Գերմանիոյ մէջ երկրորդական ուսուցման կազմակերպութիւնը օրուան խնդիր եղած է, երեք տեսակ ուսումնական հաստատութիւնք կան ի Գերմանիա, եւ միմեանց հետ սաստկապէս կը մրցին, առաջին-

ները գիմնազիոն Գաղղիոյ դաստիարակական Լիսէներու կը համապատասխանեն, ասոնց մէջ Լատիներէն եւ Յունարէն դպրութիւնը հիմնական հանգամանքն են. իսկ միւսերն ռեալշուլէն (realschulen), այսինքն իրադիտական դպրոցք, հին լեզուներն չեն սովորեցնուիր իրենց յայտագրին մէջ, եւ աս հասարակ կը կոչուին ռեալգիմնազիէն (realgymnasien) իրադիտական գիմնազիոնք. այդ երրորդ կարգի դպրոցներու մէջ Յունարէնը չուսուցուիր, այլ միայն Լատիներէնը. ճիշդ ասոնց եւ գիմնազիոններուն մէջն է ամենէ աւելի սաստկացեալ մրցումը. իրադիտական գիմնազիոնէ եւնոյ աշակերտաց տրուած վիպագիրը, քանի մը դիտուածներ ի բաց առեալ, Համալսարան մտնելու իրաւունք չիտար. միայն գիմնազիոնը գրեթէ մենավաճառ բրած է այդ իրաւունքը, զոր բուն զօրութեամբ կը պաշտպանէ մրցակիցներուն դէմ: Այս երեք կարգի դպրոցաց միջոցաւ կարող են աշակերտք միամեայ ինքնակամ զինուորութեան իրաւունքը ստանալ. բայց պէտք է գիմնազիոնէ անցնիլ, ազատական արուեստներու, փաստաբանութեան, ուսուցչութեան եւ գրեթէ բոլոր հրապարակական պաշտամանց մէջ ընդունուելու համար: Գերմանիոյ մէջ աշակերտք այս պաշտօններուն սաստկապէս հետամուտ են, մանաւանդ ի Բրուսիա, եւ ասոնց թուոյն յաճախութեան պատճառաւ գումազիւտ ըլլալը ամենուն համար չատ դժուարին է: Իրաց այս վիճակին դարման մը գտնելու ջանքեր ի դորժ կը դրուին եւ իրադիտական դպրոցաց ուսուցիչներուն ընկերութիւնը անցեալ տարի այս դարմանը գտնելու համար զրաւոր մրցում մը տառապարկած է:

Ընկերութիւնը 76 տեղեկագիր ընդունեցաւ այս խնդրոյ նկատմամբ, եւ տեսրակ մը հրատարակեց, որուն մէջ երկու երկասիրութիւն միայն ի լոյս ընծայած է, եւ որոնց մէջ մրցանակը պիտի սրտուի: Երկու երկասիրութիւնն ալ գիմնազիոնի ուսուցչաց գործ է: Աւաջինը Բրիցքերինն է (Pritzker), որ յաւէտ ամիսիեալ գրութիւն մ'է, քան թէ ճիս եւ հիմնական երկասիրութիւն մը. երկրորդը աւելի ընդարձակ է եւ մեծ կարեւորութիւն ունի. հեղինակը Թրեյտլայնն է (Treutlein), որ բազմաթիւ վիճակագրութեամբ եւ պատկերագրական տախտակներով ճարտարապէս կ'աւարցուցանէ Գերմանիոյ Համալսարաններու յաճախողաց

այս վերջին 18 տարուան մէջ ունեցած սարսափելի աճումը . նոյնչափ ճարտարութեամբ, ճշգրտութեամբ եւ նրբութեամբ կը քաղէ այն ամեն հոգեխօսական, տնտեսագիտական եւ ընկերական պատճառներն, որոնք կը մղեն Գերմանական երիտասարդութիւնը ազատական արուեստներու եւ մանաւանդ Պետութեան պաշտամանց :

Երկու երկասիրութիւնք ալ գրեթէ ի նոյն կը յանդին, երկուքն ալ անտեղութեանց պատճառն ըստ մեծի մասին յայնմ կը տեսնեն, որ ըստ արդի կոտաւարական վարչութեան ծնողք գրեթէ պարտաւորեալ են իրենց որդեոց վիճակը շատ առաջուց կանխել որոշել . գիմնադիոնի եւ իրագիտական գիմնադիոնի ընթացքը ինն տարի կը տեւէ, իսկ իրագիտական դպրոցինը առ հասարակ վեց տարի . եւ քանզի այս երեք տեսակ հաստատութեանց ուսմանց ծրագիրք բուն ի սկիզբէն մէկմէկէ կը տարբերին, ծնողք ստիպուած են շատ կանուխ փութալ որոշել այս երեքէս մէկը, երբ սովոյք տակաւին իրենց կոչման վրայ որոշ գաղափար մը չեն կրնար ունենալ . այս անստուգութեան մէջ ծնողք կը նախամեծարեն բնականապէս գիմնադիոնը, որ բազմաթիւ պաշտօնտարանաց դռներն կը բանայ ուսումնաւարտ աշակերտաց առջեւ . եւ անգամ մը որ այս որոշողութիւնը եղած է, աշակերտն ա'լ միւս երկու ճիւղերուն մէկուն հետամուտ չըլլար : Տեսարք Բրիտիւր եւ Թրէյթլայն հարկաւոր կը դառնեն որ այս դրութիւնը մէկդի դրուի եւ մի միայն երկրորդական ուսմանց դպրոց մը կազմուի, որուն ուսումը վեց տարի տեւէ, եւ նախակրթական դպրոցէն ելնող բոլոր աշակերտաց հաւատարմապէս նոյնը սեանդուի, եւ միայն այս հաւատար ուսմանէ յետոյ աշակերտք իրենց վիճակը որոշեն, եւ իրարմէ բաժնուին : Այսպէս աշակերտաց մէկ մասը հոն կանգ կ'առնու, որովհետեւ ինքնակամ զինուորութեան իրաւունքը ձեռք բերած ըլլալուն համար դո՛հ պիտի ըլլայ, եւ այսպէս ճարտարութեան, վաճառականութեան եւ երկրագործութեան հետամուտ կ'ըլլայ : Մնացեալ մասը իւր ընթացքը յառաջ կը մղէ եւ երկրորդական ուսման բարձրագոյն աստիճաններուն թեւակոխելով, երեք տարի եւս կը կրթուի, եւ յետոյ Համալսարան կ'անցնի : Այս մեթոտս արդէն Զվիցերիոյ քանի մը նահանգներուն մէջ ընդունուած է եւ վերոյիշեալ տեղեկագիրք նոյնը կ'առաջարկեն ,

վերապահելով զայն պատշաճեցուցանելոյ հանգամանքը :

Թրէօյթլայն իբր աւելի հիմնական փոփոխութեան հետամուտ , երկրորդական ուսման տուածին չըջանէն Հատիներէնն եւս կ'ուզէ փոփոխել , եւ Հելլենական դատախօսութիւնը գրեթէ բոլորովին ջնջել : Չենք կարծեր որ այս գաղափարը մտնուանդ Բրուսիոյ մէջ ընդունուի , ուր դատական ուսումը հզօր պաշտպաններ ունի եւ հանրային կրթութեան Նախարարն ալ սաստիկ կողմնակից է գիմնազի աւանձնաշնորհմանց պահպանութեան :

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ Ի ԶԱՀԱՆ ԳԱԻԱՌ

ՄԱՅԻՍ 1883

Ժողովրդապետութեան պաշտօնով տարի մը յառաջ կիւրին գալէս ի վեր մեծ փափաք ունէի յարմար առիթիւ մը ճանապարհորդել ի Զահան դաւառ , որ աշխարհագիրներէ եւ հնախոյզ ճանապարհորդներէ գրեթէ բոլորովին անծանօթ մնացած է , եւ մեր միջին դարերու Եկեղեցական պատմութեան մէջ շատ անգամ կը յիշատակուի՝ կարճատեւ ժամանակ մը նաեւ Կաթողիկոսաց Աթոռանիստ ըլլալով :

Բարերազգարար Ալլաթմանի ժողովրդապետ Յարզ . Գաղանձեան Սահակ վարդապետն ամսոյս 10 ին կիւրին եկաւ դործով մը , եւ ես յարմար առիթ համարեցայ ի վերադարձին ի միասին ճանապարհորդել : Ծամբան՝ որ 14 ժամ կը տեւէ կիւրինէն Ալլաթման , փոանգաւոր եւ գողըւտ ըլլալուն համար , թէրճանեան Յակոբ եւ Ղարաաշէկեան Յովէփ Աղայները զինեալ մեզ ընկերացան . եւ Մայիս 15 երկուշաբթի օր ժամ երկուքին Չուգուր օվայի Ալշար-աքը կոչուած միջհաստակ տոկուն ձիերու հեծնելով՝ ճամբայ ընկանք դէպ յԱրեւմուտս հարաւոյ կիւրնոյ : Երկինք պայծառ էր , օդն շատ գեղեցիկ եւ զով , պողաւէտ ծառերով եւ գոյնզգոյն

ծաղիկներով զարդարուած Կիւրնոյ զւարճալի պարտէզներէն անցնելէն յետոյ, որ ժամ մը կը տեւէ, լերի անրնակ եւ ժայռուտ բլուրներու դժուարընթաց զառիւղները չորս ժամ ձիափարելով, հասանք Հեծանլու կոչուած երկայնաձիգ եւ բարձր լերին կատարը, որ ընդարձակ բարձրահովիտներով եւ ծաղկաւէտ մարգերով զարդարուած է, եւ տեղ տեղ ահագին մեծութեամբ ստուար ապառաժներ ճանապարհը շատ ատժանելի կ'ընեն։ Հեծանլու գօտեւոր բարձրադիր լեռ մ'է, Բերիոյ եւ Սեբաստիոյ Կուսակալութեանց սահմանագլուխ, եօթանասուն ժամ Բերիայէ, եւ քսան եւ ինն ժամ Սեբաստիայէն բացակայ։ Անտի զառիւղայր ժամու չափ երկայնաձիգ ճանապարհը քարուտ ձորամէջներէ հետիոտս ընելու ասիպուեցանք, եւ մեծ դժուարութեամբ հասանք Քրթաց Քեշեշի-մաղարա փոքրիկ գիւղը, որ այսպէս կոչուած է գիւղին Հիւսիսային կողմը գտնուած մէկ բնական ընդարձակ այրի մը համար, որոյ բերանը դռներով ամրացուցած, եւ ոչխարաց փարախ ըրած են, եւ որ բաւական է հինգ հարիւր ոչխարի։ Աստի նոյնպէս ժամու հեռու է Քրթաց միւս Դարա-մաղարա կոչուած գիւղն, խեղճ հիւղերու մէջ բնակող աղտեղի եւ աղքատ մարդիկներուն, ուր օթեւանեցանք այդ գիւղեր։

Քրթաց այս երկու եւ միւս երեք գիւղերու հողերն, որք երեք ժամու չափ երկայնութեամբ, եւ ժամ ու կէս լայնութեամբ կանաչազարդ բարձրաւանդակներ, ծաղկալից գեղեցիկ հովիտներ կը կազմեն, առատութեամբ վճիտ եւ յորդաժուր առուակներու եւ քաղցրաբուլիս աղբերաց, Սուրբան-եւայաւը կը կոչուին, անշուշտ Իկոնիոյ Դըշին Աւշանի եւ նորա Հօրը Սուրբան Մասուռի ամարանոցն ըլլալուն պատճառաւ, որոց Հայրենի կալուած էր Ալլաքսան բուր չըջակայներովը մինչեւ ցԿասուր, այժմ Կեհիթ-չըպուր անուանեալ Սեբաստիոյ գաւառն։ Եւ արդարեւ թագաւորափայել հովասուն տեղեր են։ Այժմ այդ բոլոր անդաստաններն եւ արտերն Կիւրինցի Արապեան Յակոբ Ալայի սեպհականութիւնք են։

Մայիսի 16, երեքշաբթի օր ստաւօտուն կանուխ Դարա-մաղարայէն մեկնեցանք զառիւղայր երթալով նոյն գծիւ ժամու մը չափ, եւ բարձրաւանդակի վրայէն Ալլաթիանի դաշտը չիջած, ահա մեր տուէլը բացուեցաւ գեղեցիկ եւ

զուարճալի տեսարան մը, դաշտին հարթածաւալ ընդարձակութիւնը ծառադարձ գիւղերու բազմութեամբ զարդարուած, արտօրէից եւ պարտիզաց կանաչագեղ գոյներովն արդարեւ ակնաւարար սքանչելի տեսարան կ'ընծայեն աչաց։ Արեւելքէն Արեւմուտք տասն եւ չորս ժամ երկայնութեամբ այս բարերէր եւ նշանաւոր Աշպարանու դաշան երկու յորդաւատ գետերով կ'ոռոգուի, որք Սեօյիւսիլ եւ Ճիւնան կ'անուանին։ Հանգիստիւմը բարձրաբերձ գօտեւոր լեռինք կը շրջապատեն կարգաւ, որոց կատարներն մշտնջենաւոր ձիւներով ծածկուած են։ Արեւմտեան կողմն Պիւպուղայ լեռանն լսեմ դրիւք, ի Հարաւ Պէրուք, եւ յԱրեւել Նուրի Հաֆ, այսպէս յորջորջուած իւր հրաբխային կարմորակ տեսլեան համար, ուսկից կը բլիւ Սեօյիւսիլ քաղցրաջուր բարեհամ գետն։ Այս լեռինք Անտիտաւրոսեանց շղթայներն են, որք մինչեւ Հայաբնակ մեծ գաւառին միջավայրերը կը յաւաջեն։ Սեօյիւսիլ գէլս յԱրեւմուտս ուրտապոտոյտ ընթացիւք դաշտին մշտեղ ձիւնանին կը խառնուի, որ ի Հարաւ Շաւ լեռին ստորոտէն կը բլիւ։ Աշպարան նոյն լեռին ստորոտն շինուած է, գեղեցիկ գիրքով, շուրջանակի ծաղկոցօք եւ պարտէզներով զարդարուած մինչեւ ցմեծ հեռաւորութիւն։

Ի դաշտն իջնելէն յետոյ, իբրեւ ժամ մի յաւաջ երթալով, կ'երեւի Այեվիներու Եարաշախ գիւղն, բաւական մեծութեամբ, ուր են իբրեւ հարիւր տունք, որոնք արգաւանդահող արտօրէից տէր ըլլալով, բաւական բարեկեցիկ են։ Գիւղին ծայրն կը տեսնուի ընդարձակ գերեզմանատուն մի, ուր կոխածոյ ստուար քարեր, եւ մարմարեայ սիւներու կոտորակներ կ'երեւան ցիր եւ ցան աստ անդ։ Բոլորովին խանդարեալ շատ մը Յունական արձանագլուխութեանց հեղքեր կը նշմարուին։ Եարաշախ ի հնուն մշանաւոր վայր մը ըլլալն աստի կը գուշակուի։

Նոյն օրն ժամը ինն ու կէսին Աշպարան հասնք Յարդ Գազանձեան վարդապետին հետ, զի Յակոբ եւ Յովսէփ Աղայներն բարձրաւանդակէն զատուեցան Եարքուզ երթալու համար, եւ ի դաշտ ինջնելէն յետոյ վախ մը չկար ճանապարհէն, որ դրեթէ երեք ժամ կը տեւէ, շատ զուարճալի տեսարաններով։ Աշպարան հեռուէն գծուծ աղքատին գիւղաքաղաք մի կ'երեւայ. ներքին տեսքն եւս նոյն օրինակ է,

յած ու վայելչութենէ գուրկ, կուակերտ տներով, անձուկ եւ շատ ազտեղի փողոցներով:

Մայիս 17 չորեքշաբթի օր Ջահան գետին ահունքները տեսնելու գնացինք, որ քառորդ ժամու գիւղաքաղաքէն հեռի է յԱրեւելակողմն: Աղբերաց մեծ բազմութիւն աստի անտի մանր առուակներով բուն ահանց կը խտռնուին, որ քառաժայռի մը ստորոտն իրր քառասուն կանգուն երկայնութեամբ եւ նոյնչափ լայնութեամբ, եւ կրկին մարդաչափ խորութեամբ կտրածոյ մեծամեծ քարամբ սմրաշուրջեալ աւազան մ'է: յատակէն անհամար մանր մանր ահունքներ պղծալով կը ցայտին եռացմամբ, որոց պղծալանքն շատ զուարճալի տեսարան կ'ընծայեն աչաց: Աւազանին բերնէն գուրս կը վազէ բաւական յորդաւատ գետ մի վճիտ եւ քաղցրահամ ջրով, բայց քիչ մը հեռի գետին լայնութեամբն ջրաղաց մը շինուած ըլլալով, նորա սրնթացութիւնը կ'արգելու, յորմէ չամբալից մօրացեալ կը կորսնցունէ իւր պայծառութիւնն եւ բարեհամութիւնը, եւ անըմպելի կը դառնայ մինչեւ Սեօյիւսիւյի խտռնուած տեղն: այսինքն դաշտին միջովայրն: Արպարանի բնակիչք են հազար երկու հարիւր թուրք ընտանիք: հարիւր քսանի չափ էջմիածնականք, յիսուն եւ հինգ Կաթոլիկ Հայք, եւ երեսուն թողոքականք: Շուկայն եւ վաճառատեղիներն բաւական բարեկազմ են, ոչ սակաւ առեւտուր կ'ըլլայ, շուրջն եղած գիւղորէից բազմութեան համար, որոնք հարիւր քսանի չափ են, ամենքն եւս Մահմետականաց, խառն Գուրթ, թուրք եւ Ալշար ցեղերէ բնակեալ, գրեթէ ամենքն միանգամայն Աղիւլի եւ թրքախօս: Գիւղացի կանանց զգեստներն, մանաւանդ գլուխին շատ ծիծաղաշարժ են, զի գոյնզգոյն պատառներով պատած են կնքուղի նման թղաչափ բարձրացած, ծայրն լայն եւ տափակ երանգ երանգ ապակի ուլունքներ եւ օրուններ կախած: Իսկ նոր հարսերուն եւ հարուստներուն ճակատն եւս ոսկեշար մարգրտով զարդարուած է:

Արպարանի մէջ՝ հնութեան մասին նշանաւոր են մի քանի մզկիթք, որոց մէջ երեւելի է մեծադիր ահեղ շինութեամբ, կապարապատ գմբեթով Ուլու ճաւին, հնաէն Ղըրբն Ասրանի որդի Մասուդ Սուլթանէն կառուցեալ երկփասաներորդ դարուն սկիզբները: էջմիածնական Հայք նո-

րաշէն միտին եկեղեցի մը ունին Սուրբ Գէորգ անուանեալ, առ երկ նաեւ դպրոց մի, եթէ դպրոց կոչել արժան է այդպիսի անշուք եւ անկարգ շէնք մը. յիսունի չափ աղքատ տղայք փոշիներու վրայ նստած պարզ ընթերցանութիւն կը սորվին:

Գիւղաքաղաքին Հիւսիսային կողմն Թրքաց գերեզմաններու մէջ խառն կ'երեւան գեղեցիկ կճեայ սեանց, քանդակագործ խոյսկաց եւ խարսկաց եւ տապանաքարերու բեկորաց բազմութիւն մը, որոց Յունարէն արձանագրութիւններն եւ խաչանշան զարդերն կամովին խանդաբուսած են: Այլ հնութիւններ չեն երեւիր գիւղաքաղաքին մէջ: Բնակիչներն յաւանդութենէ առած կը պատմեն, թէ հին Աղսրսանը շատ ընդարձակ է եղեր, Ջահան գետոյ Հարաւային եղերքն՝ տարածեալ մինչեւ ժամ մի բացակայ Գարս Աղսրսան կոչուած Թրքարնակ գիւղն, եւ միւսչեւ ցկրայն բերդ, որ ահեղ դրիւք ցայսօր աւերակ կ'երեւի Շաւշէրան գլուխն. եւ արդարեւ տեղ տեղ նշմարուած պարսպաց հետքերն, աւերեալ դրունք եւ քարակարկառներ սոյն աւանդութիւնը կը հաստատեն: Սելճուգեան իշխանութեան ժամանակ շատ կարեւորութիւն ունեցած կ'երեւայ Աղսրսան, թագաժառանգ Արքայորդւոյ բնավայր, եւ իբր երեք դարու միջոց ափ յափոյ յափշտակուած Սեփնդեանց, Տանիշեանց եւն, կողմանէ: Մասթուսի Ուռնայեցւոյ վիայութեան համեմատ, որ ժամանակակից կը համարուի, Նաղուս Ասլան որդի Աւիրիսագեայ, տէրն Սերաստիոյ, Աղսրսան մայրաքաղաքին վրայ յարձակելով, ուր Սելճուգեան Արքայորդւոյ անդավայրն էր, եօթանասուն հազար անձինք գերի տարաւ: «Նոյնպէս Իկոնիոյ թագաւորին զօրքն՝ որ կային յԱղսրսան, ապստամբեալ թագաւորեցուցին զՄահուսինն զօրդին Մահասի» . ուստի կը հետեւի թէ բազմամարդ ամուր քաղաք մը եւ բանակատեղի էր ի հնումն. յայս սակս ժամանակու մերձաւոր պատմիչք մայրաքաղաք եւս կը կոչեն զայն: Արհեստից կողմոնէ մեծուպէս յետնեալ են Աղսրսանցիք. արհեստաւորներն միայն թուրք են, որք նոյնպէս ագարակաց եւ գիւղորէից տեսրք բլլալով, կը պարծին իրենց աշխուականութեան վրայ: Հայք եւ ոչ թղաչափ երկիր կամ կալըած. ունին, դատարկապօրտ, աշխատութեան ատեցող մարդիկ են: Մու-

լութեան պատճառաւ չոր աշտուճ հացով կը բաւականանան, միայն թէ չաշխատին, եւ գծուծ հանդերձներով գետնախշտի են: Երկու երեք ամիս հնձոց ժամանակ ի գիւղորէս ցրուելով, փերեզակութեամբ եւ մանր առեւտուրով աղքատին ուտելեաց հազիւ կարեւորագոյնները կը հայթայթեն, եւ անով տարին ծայրէ ի ծայր կը շատանան: Տարւոյ մնացած ամիսներն ամբողջ դատարկաշրջիկ են, առաւօտէ մինչեւ ցերեկոյ խանութէ խանութ դատարկասօսութեամբ կը պաշտին: Առ հատարակ շուկաներու եւ տներու մէջ Թրքերէն կը խօսին, թէպէտեւ Հայերէն եւս գիտեն, որ այնչափ ազաւազեալ չէ որչափ Ուլնեցւոցն եւ Գերմանիկեցւոցն, Աշոցցոց լեզուին Իվէլի մօտ եւ նման: Քանի մի տարի յետոյ բոլորովին անյայտ եւ անծանօթ պիտի ըլլայ մայրենի լեզուն: Աշխարհն Գայմագամութիւն է, օդն ընդհանրապէս անմիտս, Շաւ լերին ապառաժ եւ լերի հովերու ջերմութիւնն անտանելի տօթ եւ տապ կը պատճառէ: Իսկ ձմեռն մերձակայ Ճիհան գետոյ թանձր մառախուղն կը տանջէ բնակիչները խոնաւ ցրտով:

Ս. Ծ. Վ. ՇԱՃԵԱՆ

Շարայտիչի

ՍՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մարդոյ հարկ է ճոխացունել միշտ իւր միտքը պէսպէս գիտութեամբ. որչափ աննպաստ միջոցի մէջ ալ գտնուի՝ կ'օգտուի ինքն եւ կրնայ միանգամայն օգտակար ծառայութիւն մատուցանել այլոց: Այսպէս, ուսումնասիրեցի զսղագրութիւն՝ առիթ քաղելով պարասոյ ժամերէն զոր անգութ բաղդս առատաձեռն կը շնորհէ ինձ մի ու կէս տարիէ ի վեր: Այս խորհուրդը ծագեցաւ յիս՝ մեծ դատի մի ներկայ գտնուելով. յայնժամ իմացոյ սղագրութեան անժխտելի օգուտն, եւ տեսնելով զի ի Գերմանիա դատարարակեալ երիտասարդ ոք կայծակի արագութեամբ կը գծէր ինձ անհասկանալի նշաններ, նախանձեցայ յոյժ եւ եղի ի

մտի, (ի՛նչ յանդգնութիւն), սովորիլ այդ արուեստի: Գտի մի քանի դասագիրք լաւագոյն համարուած եւ սկսայ աշխատիլ անձանձիր: Բայց զգացի ընդ հուսկ՝ ցաւ ի սիրտ՝ թէ համառօտադրական նշանաց յաջող կիրառութիւնն երկարատեւ վարժութենէ, լսելեաց սրութենէ, մտաց արթնութենէ, ձեռաց ջիղերու ուժեղ լինելէ, լեզուագիտութենէ, եւն, կախում ունի: միով բանիւ զայս արուեստ կրնան ի գործ ածել նոքա սրք ի մանկութենէ անտի վարժ կամ երիտասարդ են: Այս բարեմասնութեանց մի քանիէն զուրկ լինելով իսկ չմշտուեցայ: Հարունակեցի եւ եղէ եթէ ոչ սղագիր՝ գոնէ վարժապետ սղագրութեան, որով սլարտաւորեցայ շատանալ, այս է անօգուտ աշխատանք խնայեցի ինձ՝ ի մատին կիրառութեան: Բայց չգաղբեցայ այն արուեստի վերաբերեալ հետազօտութիւններէ: Այս՝ բնական է: Երբ մարդ սկսի ուսանիլ ո՛ր եւ իցէ գիտութիւն, կը կարծէ ի սկզբան թէ կարող պիտի լինի աւարտել զայն: այլ քանի որ յառաջանայ՝ կը հեռանայ իրմէ՝ այդ հորիզոնը, նման խալուսիկ եւ դաւարագեղ կղզեկի, զոր պապակեալ Արարացին կարծէ նշմարել ի հեռուստ՝ Ափրիկիոյ անսահման անապատին մէջ: Այսպէս եղեւ եւ ինձ: այն ինչ ուսայ եղանակ մի սղագրութեան, ահա հետազօտեցի՝ քննեցի ա՛յլ եղանակներ, իրարու հետ համեմատեցի զայն՝ լաւագոյնը եւ գիւրագոյնը գտնելու փափաքով: Զայս եւս բաւական չհամարելով՝ խնդրեցի գիտնալ թէ հնոց՝ միջին դարուց եւ նոր ազգաց մէջ ի՛նչ տեղի բռնած է այս արուեստ, ում առ ժամանակակից ազգս ոմանս այնքան մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայուի: Ահա կ'իշխեմ այսօր հաղորդել խոնարհարար արգոյ ընթերցողաց Պատկերի՝ յայտմ մատին ըրած հետազօտութեանցս մի համառօտութիւնն:

Ա.

Սղագրութեան օգտակարութիւնը հանրածանօթ է: առանց նորա անկարելի է խօսքի արագութեամբ գրել, Հարկ է աստ յայտարարել զի չեմ խնդրեր համոզել թէ փոխանակ այրուբէնի՝ ընդունուին նշանագիրք սղագրութեան: քա՛ւ լիցի: Բարբարոսութիւն կը համարուէր վայելուչ եւ լեզուաց ուրոյն ուրոյն ոգւոյն համեմատ հնարեալ գիրերն

թողուլ, եւ գործածել ամեն առթի մէջ արագաթոյն՝ բայց տձեւ նշաններ, որոց ուսումն եւ կիրառութիւնն անշուշտ առաւել զժողար են քան առաջնոյր։ Սղագրութիւնն օգտակար է եւեթ ինչ ինչ պարագայից մէջ. միթէ կրնայ՞ ոք՝ թէ եւ հզօր յիշողութիւն ունենայ՝ սովորական գիրերով աւանդել հաւատարմարար մի քարոզչի, մի ատենաբանի, մի փաստարանի, եւն, խօսքերն։ Սղագրութեան շնորհիւ է զի նախնի խմատասիրաց եւ սերճախօսից ոմանց եւ մեզ մերձաւոր ժամանակաց հաշակաւոր ատենաբաններու ճառեր նոյնապէս հասեր են առ մեզ, եւ ո՛րչափ առաւել արդիւնք հանճարեղ մտաց աւանդուած կը լինէին եթէ այս արուեստ միշտ մշակեալ եղած լինէր։

Ի՞նչ է սղագրութիւն. բառին նշանակութենէն յայտնի է զի այն՝ արուեստ է համառօտ գրելոյ։ Եւրոպացիք սքեկօկրաֆի կ'անուանեն զայն. այս բառը կազմուած է յունական սքե'նօս (սուղ, համառօտ) եւ կրաֆի' (գիր) բառերէ։ Արուեստական սահմանն է այս. արուեստ գրելոյ խօսքի արագութեամբ ի ձեռն համառօտ նշանագիծերու։ Կրնանք ըսել թէ ինչ համեմատութիւն որ ունի չղեկաւորը այլ կառայ հետ, նոյնն ունի եւ սղագրական եղանակը սովորական գրի հետ։ Նորա օգուան խմացան նախնի Յոյնք եւ Հռոմէականցիք, եւ յետ նոցա ամէն ազգք եւրոպականք մինչեւ ցարդ։

Սովորական գիրը խօսքի չափ արագ չկրնար գրուիլ, վասն զի 10. Մի ձայնի համար բազմաթիւ տառեր կը գործածուին, որք խօսքի ճիշդ նշանակութեան համար բոլորովին անօգուտ են։ Եւրոպական ազգաց լեզուներու մէջ այս թերութիւն աւելի զգալի է. այսպէս՝ առ Գաղղիացիս՝ *é, ai, ez, et, ait, aient*, եւն, հաւատարապէս ե կը հնչուին։ 20. Լեզուի զանազան հնչումները կը գրուին կիճաւոր տառերով զոր անկարելի է պէտք եղած արագութեամբ գծել։ Ամէն ազգաց սովորական այբուբեններու մէջ չկայ մի տառ որ բազում գիծերէ կազմեալ չըլլայ. զոր օրինակ ա ունի հինգ գիծ, թ՝ երեք, գ՝ երեք, դ՝ չորս, ե՝ երկու, զ՝ հինգ, եւն. այս գիծեր գրողին կամացը համեմատ կը նուազին կամ կը բազմանան, բայց բնաւ չեն պարզիր՝ սղագրութեան նշաններու չափ։ Վերոյիշեալ գիրերը համառօտագրութեամբ կրնայինք գրել այսպէս *o* (ա), *l* (բէն), *Λ* (գ), *—* (դ),

կատարել զայն մեր սովորական գիրերով. պէտք է յայնժամ գիմել սղագրութեան: Սեմական լեզուաց գիրերն միայն տեսակ մի համառօտագրութիւն են՝ եթէ կէտերը վերցուին. բայց որպէս արդէն գրաւոր ձայնաւորներէ՝ զուրկ են, եթէ մի անգամ կէտերն ալ վերցուին, անընթեռնլի կը լինին եւ կա՛մ զժուարաւ կը կարգացուին, մինչդեռ վարժ սղագրի համար այդ զժուարութիւն անձանթ է:

Այժմ անցնինք սղագրութեան պատմական մասին որ բազմոց առաւել հաճոյական է:

Բ.

Թիթէ կարելի՞ էր զի սղագրութեան պէտքը վրիպած լինէր հնոց աչքէն: Կարելի՞ էր զի Յոյնք եւ Հռովմայեցիք չդիմէին այն արուեստի՝ իւրեանց քաղաքական եւ մոտաւորական պիտոյքներէն վարեալ: Սղագրութիւնն ի հնումն մշակուեցաւ առ Յոյնս, առ Հռովմայեցիս, մինչեւ իսկ առ Հնդիկս: Բայց որոչ չգիտցաւ թէ ո՛վ եղաւ առաջին հնարողը: Հէրման Հիւիօ Երբայեցւոյ կը վերագրէ՝ սղագրութեան գիւտը, եւ իբր ի հաստատութիւն կարծեացը՝ կը յիշէ Դաւիթ մարգարէի սա խօսքը. «Լեզու իմ որպէս գրիչ արագագիւր դարի, գեղեցիկ տեսանելով քան զամենայն որդւոց մարդկան» (Սաղմոս ԽԴ): Եթէ Հէրման Դաւթի այս բանից վրայ եւեթ հիմնած է իւր կարծիքը, յայտնի է թէ այս փաստ բաւական չէ. Լարուս եւս չընդունիր զայն, եւ կը յաւելու թէ այս եղանակաւ սարտ է ուրեմն կարծել թէ Երբայեցիք նախ հնարած ըլլան շագեկաւքը, փասն զի Ս. Գրոց մէջ ճրեղեմն կառաց յիշատակութիւն եղած է: Այս հետեւութեամբ, կ'ըսէ եւս մեր բազմահմուտ Սրապիոն Հէքիմեան, միթէ կարելի՞ է Երբայեցւոյ վերագրել օդապարիկի գիւտը, զի Սուրբ Գիրք կ'ըսեն թէ Ենովք եւ Եղիա վերացան յերկինս:

Առ Հնդիկս՝ համառօտ գիրերը *sketsh* ակարի կը կոչուէին, առ Յոյնս՝ *νῆσι*, եւ առ Հռովմայեցիս՝ *notae*: Յոյնք *παρισχρησμοί* (*parischrismoi*), (արագագիրք) կ'անուանէին զսղագիրս. Հռովմայեցիք՝ *cursor* (*cursores*, ճեպընթացք), եւ յետոյ *notarii* (նոտարք՝ այս է նշանագիրք): Յոյնք կարծեն թէ այս արուեստ իրենց մէջ նախ սկսեր է. քանզի կը կարծուի թէ Պիւթագորաս գոր-

ծածած ըլլայ զառաջինն սղագրական նշանները, բայց նորա սղագրութեան վրայ որոշ տեղեկութիւն չունիմք: Այս գիտեմք զի Քսենոփոն, համառաւուր զօրավարն եւ պատմաբան (445—355), համառոտագրութեան պէտքն զգաց եւ յաջողեցաւ ի կիւսառութեան: Դիոգինէս Լայերտացի կը պատմէ թէ Քսենոփոն, որ աշակերտ էր Սոկրատայ, հնարեց զառաջինն մասնաւոր համառոտ նշանագիրեր՝ այս իմաստասիրի գաղափարութիւններն աւանդելու համար, եւ նորա շնորհիւ հասեր են առ մեզ հաւատարմարար Սոկրատայ վարդապետութիւններն ի մասին բարոյականի եւ իմաստասիրութեան: Եթէ Քսենոփոն զայս ձեռնարկ ի գլուխ հանած չլինէր, պիտի կարգայինք Սոկրատայ խօսքերը Պլատոնի երկասիրութեանց մէջ, յորս Սոկրատայ ըսել կուտայ յաճախ այն վարդապետութիւններ որ իրենն են եւ ոչ վարժապետին: Պլատարքոս մանրամասնարար կը բացատրէ զնշանագիրա զոր Քսենոփոն կը գործածէր: Ի՞նչ էին այն նախնական համառոտագրութիւնք. սղագրութիւն բազում սովորական բառից եւ սղագրական նշանք փոխանակ տառից այբուբենի: Կը թուի թէ Քսենոփոնի հնարած արուեստն յաջողութեամբ չկրցաւ մշակուիլ յԱթէնա, ուր սակայն յոյժ կարօտէին այնմ՝ ատենաբանութեանց յաճախութեան համար:

Այդ փառքը վերապահեալ էր Հռովմայեցւոյ: Սոքրա դուն ուրեք հաւասարեր են իրենց օրինակ հանդիսացող Յունաց՝ ի մասին գալրութեան եւ գեղարուեստից, բայց ի մասին սղագրութեան անհամեմատ յաջողութիւն ունեցան: Ըստ սրբոյն Իսիդորի, լատին բանաստեղծներուն հնագոյնը Եննիոս (1) հնարեց նախ հաղար հարիւր նշաններ: Բայց լատին սղագրութեան հայրը կը համարուի իրաւամբ հռչակաւորն Տիրոն (2), գործակալ՝ զարապետ եւ ա-

(1) Կուինտոս Եննիոս, ազգաւ յոյն, ծնաւ մեր թուականէն 240 տարի առաջ ի Հռուդիա Կալարիոյ: Կասոն բերաւ զնա ի Հռովմ ուր բարեկամացաւ Սկիպիոնի: Գրեց բազմաթիւ երկասիրութիւններ՝ յորս 18 երգով վիպասանութիւն մի Տարեգիրք Հանրապետութեան խորագրով, ում յաճախ կը դիմէր Վիրգիլիոս: Մեռաւ մեր թուականէն 169 տարի առաջ:

(2) Տուղդիոս Տիրոն երկասիրեց զվարժ Կիկերոնի եւ աւանդեց յենոց զբոլորս իւր սիրոյ: Հմուտ պենեսիկսեանն Մապիլոն՝ Տիրոնի սղագրական այբուբենի ամբողջ ցուցակ մի գրած է իւր De re diplomatica խորագրով երկասիրութեան մէջ (1681):

զատագրեալ Կիւերոնի, զոր յոյժ կը մեծարէր եւ կը սիրէր։ Այն մեծարանաց եւ սիրոյ պարտին Հռովմայեցիք Տիրոնի տաղանդին արտադրութիւնը, որ իրենց քաղաքական եւ մտաւորական գործոց անգին ծառայութիւններ ընծայեց։ Տիրոն կատարելագործեց իւր նախորդին եղանակը եւ յաւելնորա սղաքրական նշանները, որոց նպատիւ կարող եղեւ քաղել Հռովմայեցի հռչակաւոր պերճախօսին ճառերը։ Տիրոն հմուտ էր․ միտքն էր մշակուած․ զարմանալի ճարտարութեամբ յաջողեցաւ ի կիր արկանել զսղաքրութիւն, եւ լատինական համառօտագրութիւնը նորա տնուամբ յորջորջեցաւ․ այն նշանագիրերը զոր կը դործածէր կոչուեցան Տիրոնեան նշանագիրք, որք այն տնուամբ աւանդեցան յետնոց, եւ ճոխացան ու կատարելագործուեցան հետզհետէ։ Հետտորն Սենեկա, որ անշուղտական յիշողութիւն մ'ունէր, կը պահէր ի մտի մինչեւ 2000 բառ, երբ մի անգամ լսէր։ Սա 5000ի հասոյց սղաքրական նշանները․ անկարելի էր ամենեցուն այնքան բազմաթիւ նշաններն ի մտի ունել եւ յաջողութեամբ գործածել։ Կ'ըսեն թէ երկատիրած էր բառարան մի, յորում հաւաքած էր լատին լեզուի ամէն սովորական բառերը հանդերձ նոցա սղաքրական նշաններով, այս նշանները կազմեր էր ի քմաց, առանց ո՛ր եւ իցէ եղանակի, այնպէս զի իրարու հետ բնաւ կանոնաւոր յարաբերութիւն չունէին։ Յայտնի էր զի Սենեկայի եղանակը մատչելի էր եւեթ նոցա որք իրեն պէս արտաքոյ կարգի զօրաւոր յիշողութեան տէր էին։

Տիրոնեան նշանագիրեր Հռովմայ դպրոցաց մէջ մտան․ աշակերտաց կ'ուսուցանէին զայնս որ սովորական գրի կարգն անցեր էին․ երկտասարդք կը սովորէին նոցա կիրառութեան։ Երգիծաբան քերթողն Վալերիոս Մարտիալէս այսպէս կը գրէ մի վերտառութեան (épigramme) մէջ, յորում խօսքն կ'ուղղէ առ մի վարժապետ։

Ոչ համարող՝ ոչ սղաքիր ձեպընթաց

Չունիցին շուրջ առաւել մի խումբ դպրաց։

Այս տողերէ կը հետեւի թէ սղաքրութենէն կը խորշր Մարտիալէս։ Բայց այլուր նոյն քերթողը կ'ըսէ։

Թռչին բանք շոյտ, այլ վաղապոյն ձեռն ի փոյթ․

Բերանն ասէ, մինչ աջն անդէն կատարեաց։

Սակայն այն արուեստ այնքան տարածուեր էր ի Հռովմ գի ամէն համբաւաւոր մատենադրաց դպիրք սղագիր էին միանգամայն : Կրտսերն Պլինիոս այսպէս կը գրէ իւր քեռորդւոյն՝ Երիցուն Պլինիոսի վրայ . « Յուզեւորութիւնս իւր , գոգցես զերծ յամենայն այլ հոգոց , յարատեւէր լոկ յուսմանս . առնթեր նորա էին հանապազ մատեան՝ տախտակք եւ սղագիր իւր : » Նոյն հեղինակը կը գրէ այլուր . « Վաղ ընդ առաւօտն զարթուցեալ փակեմ զպատուհանն , զի լռութիւն եւ խաւար թողուն մտաց զկորով իւր ողջոյն : Եթէ իցէ իմ դիր սկսեալ , խորհիմ յայն , շարայարեմ զխօսս որպէս թէ գրէի կամ ուղղէի : Առ իս կոչեցեալ գնդագիր իմ՝ տամ բանալ վերստին զպատուհանն եւ թեւադրեմ նմա զոր ինչ շարադրեալ էր իմ յառաջագոյն : » Սղագրութիւնն ոչ միայն մատենադրաց եւ դպրաց դասերուն էր յատկացեալ , այլ ամէն դասու անձինք պատիւ կը համարէին գիտնալ զայն արուեստ . կայսերք իսկ գիտէին զայն : Տխոռոս կայսրն իւր ժամանակի սղագրաց ճարտարագոյններէն մին էր :

Առ Հռովմայեցիս սղագրական արուեստի մէջ քաջ հանդիսացողաց ոմանց անուանք մինչեւ առ մեզ հասեր են , որպէս Պերոնիոս , Պիլարիկիոս , Փաւնիոս , Ակուլլա , ամենեքին աղատագրեալք Մեկենասայ : Բազում լատին մատենագիրք յիշատակութիւն կ'ընեն սղագրութեան , յորս Ովրատիոս , Ովիդիոս , Մանլիլիոս :

Առ քրիստոնեայս եւս համառօտ գրութիւնը յարգի էր . սուրբ Հերոնիմոս եւ սուրբ Օգոստինոս ունէին սղագրողներ : Հռովմայ կայսրութեան վերջերն կը յիշատակուի Ավսոնիոս⁽¹⁾ : Այն դարու մի հեղինակ սղագրութեան վրայ գրած է դժբաւակ , ուստի կը քաղեմ հետեւեալ տողերը . « Իցի՛ւ միտք իմ արագէին ի խորհել , որպէս ձեռն քո ձեպընթաց գիտէ ճարտարաբար կանխել քան զխօսս իմ : Ո՞ք արդեօք յայտնիցէ քեզ զխորհուրդս իմ . ո՞ք թեւադրիցէ քեզ զոր խորհիմս ասել : Ո՞րպէս արագաթռիչ ձեռ ին քո մարթ իցէ յայօրինակ

(1) Ավսոնիոս , լատին քերթող , ծնաւ 309ին ի Պուրսիկալս (Purso) : Քաղաքական մեծամեծ պաշտօններ վարելէն ետքը՝ առանձնացաւ եւ գրեց յայնժամ երկասիրութիւններէն մեծ մասը . բանասէրք սորա գրուածոց շատ յարգ չեն ընծայեր :

գողանալ զիմաստս իմ։ Ո՞յք են նոր օրէնքդ այդոքիկ որովք
ունին քո զխտէ՛ յառաջագոյն զբանսն որ ոչ ելին տակաւին
ի բերանոյ իմմէ։ Ուսուցչի ուրումն չէ աւանդեալ քեզ
զարուեստս զայս, եւ ոչ գոյ ա՛յլ ձեռն որ՝ հանգոյն քոյինդ՝
կարող իցէ թեթեւաթուիչ սլանալ ի համառօտագրութեան .
այն՝ ձիրք է բնատուր . Աստուած եւեթ չնորհեաց քեզ
զպարգեւս զայս որով յառաջագոյն զիտես զոր ինչ տեսց
եմ, եւ կամել զոր ինչ կամիմս։ »

Յաջորդ յօդուածով ակնարկ մի նետենք նոր դարերու
մէջ սղագրութեան ըրած հսկայաքայլ յառաջադիմութեան
վրայ։

Շարաշարեղի

Յ. Կ ԱՃԷՄԵԱՆ

ՊԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ ՈՐԴԵԱԿՆ

Երկինք ամպոտ, սիրտս ալ տխուր .
Անձկութեանց ո՞հ մաշէ զիս հուր .
Հանդարտ է ծով, միտքս ալէկոծ .
Չայնեք հնչեն սգոյ երգոց։

Ինչո՞ւ այսօր զանգակներուն
Լսեմ ձայներն այնչափ հեռուն .
Կարծես ողբան եւ զուժեն մահ...
Ո՞հ, չզիտեմ, պատէ զիս ահ։

Անձրեւ ահա հոսեն ամպեր .
Այս ալ չէ նշան աղետաբեր .
Ի՞նչ ալ աչեր արցունք հեղուն .
Ո՞հ. ինչ ընեմ, սիրտս է զեղուն .

Երէկ զիշեր տեսիլս ինչ էր .
Լոյսերու մէջ մայրիկս ննջէր .
Բոյրերս, հայրիկս սեւեր հագած
Հեծեծէին հոն սգազգած։

Ո՛վ թռչունք զիս առէք ձեր թեւ,
Հանդրին խորերն անցնինք թեթեւ.
Տեսնեմ ինչ է այդ ամենայն,
Ի՞նչ է եթէ երազ ունայն:

Բայց ինչ է այն, հետ ամպերուն
Սեւ նամակով գայ մի թռչուն...
Սաւառնելով ինձ թռչի մօտ...
Ո՛րչափ արդեօք դառն բերէ բօթ
.

Ո՛վ Աղաւնիդ ձիւնափետուր,
Դո՛ւ, Մայր, զաւկիդ բերես այդ լուր...
Ազնիւ Մայրիկս, զիտեմ դու ես...
Մայրիկ, այլ եւս մայր չունիմ ես...:

Հ. ՍԵՐ. ՏԵՐՎԻՇԵԱՆ

Ի ՄԱՀ ԴԵՐԱՀԱՍ Փ. ԱՆՆԱՅԻ

Ա.

Շըղարշ անգայտ ըսպիտակ
Տեսէք իւր դէմքն է ծածկեր՝
Ինչպէս պատեն զԱրուսեակ
Անօտ ամպեր:

Մ'անթնցնէք... կը ննջէ
Երկնակապոյտ աչքրն գոց,
Յերազաշխարհս յածի նա
Հետ զըւարթնոց...:

Բ .

Երկնից յակինթ ու շուշան
Դաշտաց մէջէն ծագելով
Երբ կեանք սփռէ արեւակ
Ի լեռուն եւ ծով ,

Կը տեսնես՝ մայր՝ ծերծք վարդից
Յանեալ ի սփիւռ... այն հետքն է
Կապուտաչուի մանկուհւոյն
Որ վեր կ'երնէ.... :

Գ .

Մանկիկ՝ տեսաւ նա երկրիս
Տիղմն ու շոինդը լսեց .
Չարթեաւ կարօտ մ'ի սրտին ,
Երկինքն յիշեց .

Եւ դեռ ծածիկքն անարատ
Մեր ցեխին մէջ չըպղծած՝
Ինչպէս իջեր էր՝ ելաւ
Քոյր հրեշտակաց.... :

Դ .

Իրեն շրթունք փակեցան
Յետ առաջին համբուրին ,
Յետ առաջին մէկ ժպտի
Գոցեց աշուին :

Քեզ երանի՝ դո՛ւստր անբիծ ,
Կեանքըն քեզ ինչ տալ կրնար .
Քեզ երանի՝ որ զմեր ցաւս
Բնաւ չճանչցար :

Ե .

Ինչպէս բուրումնն ծաղկանց
Ֆրնդեալ ընդ օդ . . զերդ նըւագ
Հէշտակային ինչ երգոց
Քաղցր արձագանգ .

Ինչպէս նըսեմ ամպերէ
Խուժեալ նըշոյլ յեղակարծ
Յետ որոյ մուծն աւելի
Է Թանձրամած .

Զ .

Դնացիր՝ ով կոյս՝ ամայի
Թողլով բունիկդ՝ ուր՝ Թշուա՛ն՝
Դեռ կը բնտուէ զքեզ մայրիկդ
Անմխիթար . . . :

Փունջ փունջ քո Թարմ ժպիտներէ
Կարենա՛ր հատ մ'ալլ քաղել . . .
Անգա՛մ մ'ալլ այդ շրժունքէդ
« Մա՛յր » իմ լըսել . . . :

Է .

Այլ զի անբոյժ են այդ վերք՝
Ո՛վ մօտդ ի գահ Բարձրելոյն՝
Հայցէ ափսիս մէկ նըշոյլ
Մեր վշտերուն :

Երբ Թշուառաց ի նըպաստ
Անմեղութիւն աղօթէ՝
Ո՛հ անշուտ սուրբ այդ ըղձից
Աստուած կը լսէ . . . :

Թ. ԹԷՐԶԵԱՆ

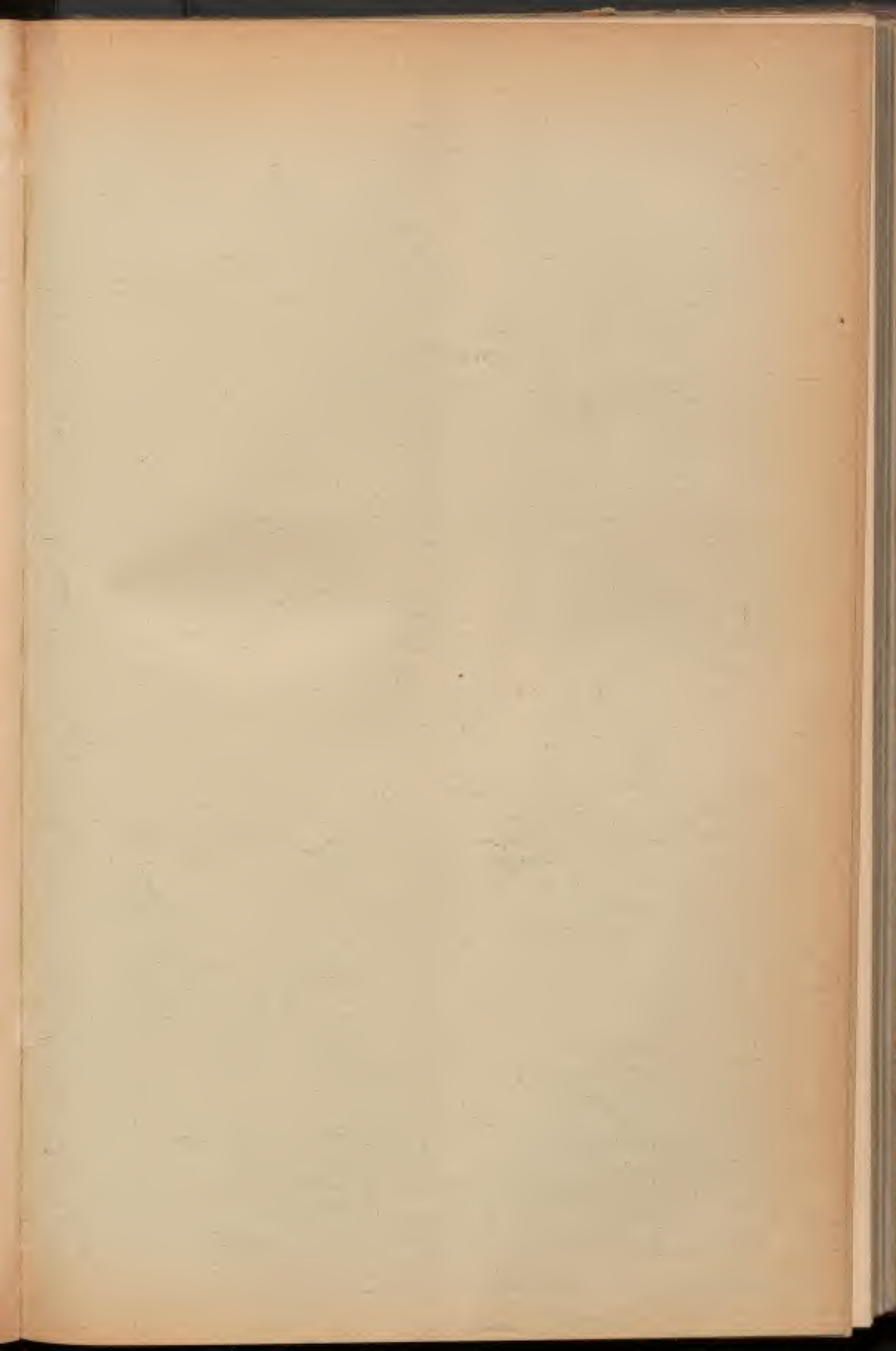
ԳԻՏԱԿԱՆՔ

ԱՊԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆ ԴԱՐՄԱՆ, ԿԱՄ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ.
— Նիւ-Նօրթի հիւանդանոցներէն մին իւր յարկին վրայ արեգակնակ (solarium) մը հաստատուեալ է. այս ընդարձակ դարատափը ապակապառ է եւ առանձին նստարաններ եւ տատանոցներ ունի. եւ հիւանդք հոն կ'ելնեն, արեւուն ճառագայթներէն ոգոգուելու, կամ ինչպէս կ'ըսեն՝ արեւու թաղանիք մ'ընելու համար. եւ որովհետեւ այս դարմանէս հիւանդք շատ օգուտ քաղած են, կ'երեւի թէ նոր հիւանդանոցք անհրաժեշտ պիտի համարին այդ արեգակնակը: Շատ հաւանական է որ նոյն յաւելուածը նաեւ վարժարաններու վերին յարկաց վրայ պիտի հաստատուի: Արդէն Բարիզ Ժիւլ-Բեօր փողոցին մէջ կլերականաց ձեռքը եղող մէկ վարժարանի յարկին վրայ այսպիսի դարատափ մը շինուած է, ուր տղաք իրենց հանգստեան ժամերը կ'անցընեն:

ՀՍԿԱՅԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ. — Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց մէջ ընկերութիւն մը հսկայական ձեռնարկութեան մը հետամուտ է: Միննէսոթայի Սէն Բօլքալաքէն՝ Պէրլինկի նեղուցէն անցնելով, Չինաստանի մայրաքաղաքը մինչեւ Բէքին երկաթուղի մը շինելու մտադիր է: Պէրլինկի նեղուցը ասոր արգելք մը չի կրնար ըլլալ, որովհետեւ երբեք չխառիր եւ ամեն եղանակ դիւրութեամբ կ'անցնուի անտի: Վասն որոյ դիւրաւ կամուրջ մը կրնայ շինուիլ, մանաւանդ որ զԱմերիկա Ասիայէն բաժանող այս նեղուցին երկայնութիւնը մի միայն 35 մղոն է. եւ հոն տեղի ծովուն խորունկութիւնը մի միայն քսան ձողաչափ է. միանգամայն բազմաթիւ կղզիք կը գլուխուին այն նեղուցին ուղղութեան վրայ, որք կրնան ծառայել իրր բնական մոյթ եւ սիւն: Եթէ երկաթուղին շինուի, ճամբորդ մը Սէն Բօլէն տան օրուան մէջ Բէքին կրնայ հասնիլ: Երկաթուղոյս անցնելու ամենացուրտ կողմերը այնչափ չիձիւնէր, որչափ կը ձիւնէ Ատլանդիկը Սաղաքականի միացնող երկաթուղոյն դժին քանի մը տեղերը: Այսու ամենայնիւ այս երկաթուղիս ձեռն յաճախութեան պատճառաւ մեծ դժուարութեանց չիհանդիպիր: Ամերիկեան-Ասիական երկաթուղոյն համար այնպիսի գիծ մը գծուած է, որուն քովերը շատ մը հանքային ածուխ եւ փայտ կը գտնուի:

ԱՐՏՕՆԱՏԷՐ

ՅՈՎՍԷՓ ՇԷՂՐԵԱՆ

Պատկեր տասնեւինգ օր մի անգամ կը հրատարակուի :

Բաժանորդագրութեան շարեկան գինն է Կ. Պօլսոյ համար 40 դանեկան , իսկ զաւառաց եւ օսար երկիրներու համար 50 դանեկան , քղրասարի ծախքը ի միասին հաշուելով :

Իւրաքանչիւր թիւ 3 դանեկան է :

Պատկերի խմբագրութեանն է ի Բերա , Եւզիլ փողոց , Թիւ 1 , ուր պէ՛տք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ քերթին վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :